

İSTANBUL'UN SAVUNMASINDA ÇANAKKALE'NİN STRATEJİK YERİ

Cezmi ERASLAN*

Türklerin 14. asrın ortalarında Rumeli'ye geçişi ile başlayan hâkimiyetini zaman zaman tahkim etme amacıyla düzenlemeler yaptığı Gelibolu yarımadası, devletin başkenti İstanbul için adeta kilit konumundadır. Bilhassa İstanbul'un fethinden sonra yaptırılan Kilitbahir ve Kale-i Sultaniye ile ilk ve temel önlemler alınmış daha sonraki dönemlerde Kumkale ve Seddülbahir'in inşası ile geliştirilmiştir. Çanakkale vasıtasıyla devlet merkezini de koruma çabaları Osmanlı klasik döneminin bitmesinden sonra yoğunlaşmıştır¹. Bilhassa 1807'de boğazlardan hiçbir engele takılmadan İstanbul'a ulaşan İngiliz donanmasının başkentte yarattığı panikten sonra devletin muhafazası için çalışmanın Çanakkale'den başlaması gerektiği bir esas olarak kabul edilmiştir. İkinci Mahmud döneminde Türkiye'de askeri müşavir olarak bulunan Mareşal H. Von Moltke'nin önemine dikkat çektiği tabyaların arkalarının boşaltılması ve silah bakımından güçlendirilmesi ile "Boğaza toplar yerleştirildiğinde dünyadaki hiçbir filo geçitten geçmeye cüret edemez" hale gelecektir².

Devletin batıdaki gelişmelerin neticesinde bir tehdiye maruz kalması öngörüldüğünde Çanakkale ve İstanbul boğazlarının tahkimi ilk sırada düşünölmeye başlanmıştır. Fransa'da Cumhuriyet ilanından sonra rejim ihracı girişimlerine karşı ilk tedbirlerden biri Çanakkale'nin savunma imkânlarının güçlendirilmesi çabası olmuştur. Bu

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
e-mail adresi: ceraslan@hotmail.com

¹ Çanakkale boğazında yapılan güçlendirme çabalarına etraflı bir bakış için Ali Karaca, "Savunma Sisteminin Ana Unsuru İstihkâmlar Bakımından Çanakkale Boğazı Tahkimi (1655-1915)", **Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I**, Ankara 2000, s. 307-334.

² W. Von Dünheim, Feldmareşal Moltke'nin Şark Gezisi, (Çeviren Selçuk Ünlü), **Atatürk Kültür Merkezi Erdem Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 5, Ankara 1986, s. 262.

tür girişimler devletin ciddi bir sarsıntı geçirdiği 93 Harbi sonrasında da ilk ağızda ele alınmıştır. II. Abdülhamid, bilhassa 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşından sonra ülkenin yayılmacı saldırılara uğraması muhtemel Kuzey Afrika, Balkanlar gibi stratejik öneme sahip yerlerine asker ve silah yığınağı yaptı. Bununla birlikte savaşı ötelemek için diplomasiden de en üst düzeyde yararlandı. Burada onun İstanbul'u dolayısıyla devleti muhafaza etmek için Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında yaptığı savunma hazırlıklarının önemine işaret etmeliyiz. II. Abdülhamid, devletin kalbi olan İstanbul'a giden en kısa yol olan boğazların muhafazası için elinden geleni boğazların iki yanına koymanın gerekliliğinin diğer devlet adamlarından daha fazla farkındaydı. 1854'te başlayan uluslararası borçlanmanın neticesi olan 1875 Moratoryumu ve nihayetindeki 1881 Muharrem Kararnamesi ile kaybedilen ekonomik bağımsızlığın yarattığı imkânsızlıklara karşın Çanakkale hak ettiği ilgiyi görmüştür. Bu çalışmada ağırlıklı olarak II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmaların önemini değerlendireceğiz.

Osmanlı devletini temelinden sarsan 1877-1878 savaşından sonra devlet yöneticilerinin bilhassa İngiltere ve Rusya arasındaki çekişmenin artması karşısında nasıl bir yol tutmak gerektiğini sıklıkla tartıştıkları bilinmektedir³. II. Abdülhamid yeni dönemde nasıl bir dış politika takip etmek gerektiği hususunda üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş tecrübeli isimlerden görüşlerini yazılı olarak bildirmelerini istemiştir. Gerek İngiltere gerekse Rusya yanlısı bir siyaset takip edildiğinde diğerinin çıkaracağı sorunları mukayese edenlerin kabulde tereddüt etmedikleri bir esas vardır; “payitaht-ı saltanatın kapısı ve miftahı demek olan Boğazların her türlü tasallutan muhafazası elzemdir”⁴. Bu işin yapılacağı yer bellidir: Tophane ve Tersane-i Amire subayları arasından seçilecek uzmanlar ile boğazları koruma tedbirlerinin hemen alınmasına başlanacaktır. Ancak burada dikkat çeken husus seçilecek subayların vasıflarıdır: “Devlete ve hanedana sadık, değerli, kabiliyetli, işinin ehli ve yabancı

³ Bu tartışmalar ve salim bir siyaset belirlemek çalışmaları hakkında bkz. Cezmi Eraslan, **II Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1995, s. 176-191.

⁴ BOA, Yıldız Esas Evrakı (YEE) 4/62 tarihsiz evrak 29 Zilkade 1306 olarak tarihlenmişse de bunun 1296 olması gelişmelerin seyrine daha uygun görünmektedir. Zira Âsaf Paşa'nın göreviyle ilgili faaliyetine dair yazıları 1297 tarihlidir.

devletlerin elçilikleriyle ilişkisi olmamak”⁵. Boğazların savunmasını güçlendirmek için nelerin yapılacağı, torpidoların nereye ne miktar konulacağı, kalelerdeki kuvvetin miktarı, eksikliklerin nasıl giderileceklerinin hızlı bir şekilde tayini gerekmektedir.

Bu iş için yukarıda sayılan vasıflara haiz olarak seçilen ve Bahr-i Sefid Boğazı inşaat nazır ve müfettişi olarak tayin olunan kişi Âsaf Paşa’dır. Çanakkale Boğazı’yla burada bulunan bütün istihkâmları her türlü saldırıya mukavemet edecek hale getirmekle görevlendirilmiştir. Bu görevi yerine getirirken ihtiyacı olacak bir vapur daimi olarak hizmetine verilecek, ek maaş alacak ve yardımcıları da olacaktır. Paşa’dan haftalık olarak rapor vererek yapacakları işleri bölgedeki memurları da teşvik ederek gerçekleştirmesi beklenmektedir. II. Abdülhamid’in pek büyük bir asker olmamasına karşın devlete sadık olduğu için desteklediğini söylediği Âsaf Paşa⁶, 1890’lı yılların sonundaki vefatına kadar boğazların savunma kabiliyetinin artırılması hususunda Padişahın itimadına sahip olarak görev yapacaktır.

Çanakkale Boğazı’nda 1877-1878 savaşından sonra yapılan hazırlıklar bilhassa önemlidir. Zira I. Dünya Savaşının Çanakkale cephesinde yapılan savunma ile İtilaf devletleri ne denizden ne de karadan Çanakkale’yi geçememişlerdi (İtilaf denizaltılarının münferid geçişlerini ayrı tutuyoruz). Bu durum küresel ölçekte yapılan planları alt üst etmiştir. Boğazdan geçerek İstanbul’a ulaşamadığı için Osmanlı devleti savaşa devam etmiştir. Bu durumun ilk sonucu psikolojik olarak İtilaf cephesinin askeri gücünün yenilmezlik mitini yerle bir etmesidir. İkinci olarak boğazlardan geçip ciddi sosyal çalkantılar içindeki Rusya imparatorluğuna destek verilememiş, Çarlık kaderine terkedilmiştir. Bu gelişmenin Bolşevik ihtilaline avantaj sağladığı açıktır. Çanakkale’de geçilemeyen Türkiye savaşın da uzamasına sebep olmuştur. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında ciddi bir varlık gösteremediği için hemen saf dışı kalacağı varsayılan Osmanlı Devleti dört yıl boyunca çeşitli cephelerde mücadele etmiştir.

⁵ Yıldız Esas Evrakı (YEE) 4/62, “Sadakat ve liyakat ve ehliyetleri müsellemlen olan ve hiçbir sefaretle münasebetleri bulunmayan birkaç müstaid zevatın tayiniyle boğazların derece-i matlubede tahkim ve takviyesi...” aynı belge.

⁶ “Asaf Paşa’yı memur etmiş idim. Müstakim bir adam idi. Âlim değil idi. Lakin müstakim olduğu için tahkimatta suiistimal olmadı” Atıf Hüseyin Bey, **Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri**, (Yayına Hazırlayan M. Metin Hülagu), İstanbul 2013, s. 308.

Mütareke döneminde ve barış müzakerelerinde Osmanlı Devleti, savaşın uzaması dolayısıyla uğranılan kayıplardan da sorumlu tutulmaya çalışılmıştır. Çanakkale cephesinin iç politik sonuçları da aynı derece önemlidir. Öncelikle Türk ordusunun mektepli subayları komuta kademesinde ilk ciddi imtihanlarını başarıyla vermişlerdir. Gerçekten de Türk İstiklâl Harbinin neredeyse bütün üst düzey komutanları Çanakkale cephesinde büyük tecrübe kazanmış, önemli başarılarla imza atmış şahsiyetler olmuşlardır.

1- Çanakkale cephesindeki hazırlıkların Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda çok farklı alanlarda (mesela millileşme yolunda) ilk adımlarını oluşturduğunu ifade edebiliriz. Nitekim Çanakkale'nin savunmasını güçlendirme çalışmaları sırasında devletin vatan savunmasında artık gayrimüslim vatandaşlarına güvenemediğini görüyoruz. Çanakkale tabyalarının arka planlarındaki yerleşim yerlerinin öncelikle muhacir veya mülteci ama mutlaka Müslüman-Türk unsurları ile iskân edilerek takviye edilmesi ihtiyacı en üst düzeyde ortaya konulmuştur.

Osmanlı yöneticileri muhtemel bir savaş hazırlığı olarak boğazın iki yanını ilim ve fennin gereklerini göz önünde tutarak güçlendirmekteydiler. Bunu yaparken bu önemli mevkileri ve savunma mekanizmalarının güvenliğini de dikkate aldıklarını görüyoruz. Yeniden yapılarak silah ve asker takviyesiyle 1890'lı yılların başında güçlendirilen istihkâmların arkasının da emin olmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için tabya ve istihkâmların çevresindeki gayrimüslim köylerinin de Müslüman yerleşimlerini artırarak dengelenmesi amaçlanmıştır. Boğazlar Müfettişi Ferik Âsaf Paşa'nın Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasındaki istihkâmların arkasında bulunan köylerin sırf Rum nüfuslu olmasına karşın buralarda çeşitli sebeplerle boşalmış Müslüman köylerinin muhacirlere tahsisini teklif etmiştir⁷. Ferik Âsaf Paşa, söz konusu araziler eğer başkalarının kullanımında değil ise oraya Bosna muhacirlerinin yerleştirilmesinin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır.

Gerek Müfettiş Âsaf Paşa'nın gerekse hükümet yetkililerinin tabyaların civarındaki Müslüman nüfusu artırma çabaları bundan sonra da devam etmiştir. Nitekim Dâhiliye Nezaretinden Muhacirin

⁷ Dahiliye Nezareti mektubi kaleminden Muhacirin komisyonu riyaset-i celilesine 3 Eylül 1307 - 11 safer 1309 - 16 Eylül 1891 tarihli tahrir için BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem Evrakı (DH. MKT.) 1868/55.

Komisyonu Başkanlığına yazılan 14 Mart 1893 tarihli yazıda Çanakkale Boğazı'nın Bolayır köyü civarında Bakla Burnu'nda birkaç Hristiyan'ın kullanımına geçmiş olan 150 dönüm kadar yerin piyasa değeri ödenerek alınması istenmiştir. Buna ilaveten Gazi Süleyman Paşa'nın gazilere tahsis ettiği çayırıktan da bir miktar muhacirine ayrılarak **“orada bir cemaat-i İslamiye tesisi”** emredilmiştir⁸. Muhacirinin hayvancılık yapmasına katkı sağlayacak şekilde yeterli arazi tahsisinin yapılarak 40-50 hanelik bir köy oluşturulmak istenmesi devletin yörenin sosyal yapısını düzenlemek isteğinin açık bir göstergesidir. Bu çalışmalar sırasında oluşturulacak yeni yerleşim yerlerinin savaş zamanında istihkâmın etkisi altında kalmaması da önemle gözetilmiş, Boğazlar Komisyonundan görüş sorularak hareket edilmiştir.

2- Ticaret hayatının millileşmesine dönük etkiler:

Burada orduya et ve ekmek temin eden müteahhitlerin (yüklenicilerin) rolüne de işaret etmeliyiz. Osmanlı toplumunda para ve sair işleri genelde askerlik ve memuriyete uzak durup kesintisiz faaliyet gösterdikleri için sermaye birikimine sahip gayrimüslim vatandaşların yaptığı bilinmektedir. Ancak 1890'lı yıllardan itibaren tek tük Müslüman Türk müteşebbislerin görülmeye başlandığı dönemin hatıralarında yer almaktadır. Çanakkale boğazında görev yapan askerlerin et ve ekmek ihtiyacını temin eden kesimin daimi şikâyetlerinin Padişaha kadar uzaması bu konunun gündeme gelmesine yol açmıştır. Konuya ilişkin belgeleri incelediğimizde boğazlardaki askerlerin et ve ekmek ihtiyacını temin eden ihaleleri alanların son on beş yıldan beri bir iki gayrimüslim aileden çıkmakta olduğu görülmektedir. Bunlar çeşitli oyunlar ile başkalarının ihaleye girmelerine engel olmakta ve istedikleri fiyattan işi almaktadırlar. Tabii ki bu durum hazineye zarar vermektedir. Bunların verdikleri fiyatları kontrol edebilmek için İstanbul'dan getirilen yüklenicilerin de ihaleye dâhil edilmeleri ve fiyatları daha makul seviyeye çekmeleriyle kazançları azalınca askerlerin ekmeği ile oynamaya başlamışlardı. Tepkilerini göstermek için askere acı ve yenilemeyecek nitelikte ekmek vermeleri askerlerin şikâyetine, tabiatıyla da yetkililerin tepkisine sebep ol-

⁸ BOA, DH. MKT. 2/11, Muhacirin Komisyonu riyaseti celilesine 24 Şubat 1308 ve 25 Şaban 1310 - 14 Mart 1893 tarihli yazı.

muştur. Konu Padişaha ilk intikal ettiğinde 2 Nisan 1901 tarihli bir hususi irade ile ihalelere dışardan Müslüman katılımcılar bulunarak rekabetin sağlanması, uygun fiyatların teminine dikkat edilmesi emredilmişti.

Biga Mutasarraflığından gelen 24 Mayıs 1902 tarihli bir yazıda söz konusu gayrimüslim müteahhidin bu sene verdiği fiyatların uygun olup hazinenin kâr edeceği bildirilmesine karşın senelerden beri yaptıkları zarar dikkate alınarak ihaleden men edilmeleri yoluna gidilecektir. Tophane-i Amire Müşirliği Meclis-i Harbiye dairesi yaptığı değerlendirmede söz konusu ailenin ihaleye girmemesinin yanı sıra İstanbul'dan getirilecek yüklenicilerin de ihaleye alınacağı, güvenilir ve namuslu yüklenicilere iş verilmesine çalışılacağı bildirilmiştir⁹. Yöneticilerin devlet ihalelerinde güvenilir (Müslüman) yüklenicileri devreye almaya çalışmaları Devleti yönetenlerin Müslüman Türk unsuru ticaret hayatında öne çıkarma gayreti olarak değerlendirilebilir.

3- Çanakkale istihkâmlarının, dolayısıyla İstanbul'un korunmasında yazışmalarda daima konu edilen hususların başında mali sıkıntılar dikkat çekmektedir. Mesela; boğazdaki topçu alayları ve istihkâm taburlarının ve mevki askeri hastanesinin acil ve düzenli ihtiyaçlarının karşılanması güçlkle yapılabilmektedir. Seraskerlik bütçesine nispetle daha müsait görülen Biga Sancağı gelirlerinden karşılanması istenilen masrafların merkezden ısrarlı emirler gelmeden ödenmediği dikkat çekmektedir.

Tophane Müşirliğinin, erzak sağlayıcılara alacakları ödenmez ise bundan sonra malzeme temin etmeyeceklerinden askerin ve dolayısıyla devletin müşkül duruma düşeceğini belirtmek zorunda kalması adet olmuş gibi görünmektedir.

Askerin yiyecek ve sair temel ihtiyaçlarını ihale ile alan insanlara para ödenemediğinde bundan en fazla vatan müdafaasında bulunan askerler zarar görecektir. Hükümetin ve dolayısıyla yeryüzündeki Müslümanların Halifesi olan Osmanlı Padişahının imajının zedelemeyeceği de açıktır.

Ekonomik zorluk o derecedir ki birliklerin eksikliğini gidermek

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Babiali Evrak Odası (BEO), 1866/139885, Tophane-i Amire Müşirliğinin 27 Safer 1320 / 5 Haziran 1902 tarihli arzı.

için gönderilmesi gereken askerlerin sevkiyatının dahi münhasıran yapılmasına her zaman imkân bulunamamıştır. Sadece asker göndermeye ayrılacak gemilerin zaruri masrafları epey yekûn tuttuğu için askerler, peyderpey gönderilmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁰

4- Boğazdaki birliklerin barınma şartlarının iyileştirilmesi ve en son sistem silahlar ile teçhiz edilmesi çalışmaları:

Çanakkale boğazındaki topçu ve istihkâm askerlerinin ellerindeki Şinayder marka tüfeklerin Mavzer (Mauser) tüfekleriyle değiştirilmesini isteyen irade 3 Mayıs 1897 tarihinde çıkmıştır.

5- 1877-1878 savaşının bitiminde bölgedeki kuvvetlerin barış dönemi kadrolarına indirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak asker sayısı indirilirken yedek subay ve kumanda kadrosunda işlerin düzenli yürümesi için teşkilatlandırma ve dolayısıyla artırma yapıldığı dikkat çekmektedir. Bunun için merkezdeki subayların değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir¹¹. Çanakkale ve İstanbul boğazları müfettişi M. Âsaf Paşa'nın tespitiyle: boğazda görev yapan subaylar uzun müddetten beri orada olmaktan dolayı adeta yerli hükmüne girmiş yaşlı komutanlardır. Bu subayların oradan alınarak yerlerine işe yarar zabitanın tayini "ehemm ü elzem" bulunmuştur¹².

Çanakkale Boğazı İstihkâmlarının Güçlendirilmesi Çalışmaları:

Müfettiş Âsaf Paşa'nın dikkat çektiği en önemli husus Çanakkale boğazındaki istihkâmların çoğunun eski ve zamanın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumda olmasıdır. Nitekim Paşa, "Boları istihkâmlarının 70'lerde (1850'li yıllar) ve top mermisinin 2000 en fazla 2500 metreye gidebildiği zamana göre yapılmış olduğuna dikkat çekmiştir. Hâlbuki şimdiki top mermilerinin menzilin 6000 metreden fazla olmasıyla söz konusu istihkâmın karşı tarafında ve 2500 metre top mermisi mesafesinde bulunan tepelerin düşman eline geçmesi durumunda buralara konulacak yeni sistem toplar karşısında bu istihkâmlarda barınabilmek mümkün olamayacaktır. Bu sebeple

¹⁰ BOA, Yıldız Mütenevvia Evrakı, Y.Mtv, 299/14, 1325 2 C.evvel-13 Haziran 1907 tarihli irade.

¹¹ BOA, İrade Dâhiliye, 793/64393, Tophane Müşiri Ali Saib Paşa'nın arzı üzerine Padişahın olumlu emri 1 Kasım 1879 tarihlidir.

¹² Aynı belge, BOA, Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK. ASK), 4/81.

İstihkâm müfettişliğinden hemen uzman gönderilerek inceleme yapılmalı ve Bolayır istihkâmlarının yeni usullere göre düzenlenerek karşısındaki tepelerin de emniyet altına alınması için çalışılmalıdır. Daha sonra yapılan çalışmalar ile Çanakkale bataryalarının menzili 35 mm.lik toplarda 17.500 metreye 24 mm.lik toplarda 14.500 metreye kadar ulaştırılmıştır. Ancak 30.000 metreden atış yapabilen gemilere karşı ancak atış menziline girildikten sonra cevap verilebilmiştir.

Âsaf Paşa'nın durumun acilen düzeltilmesine yönelik rapor ve düşman gemilerinin geçişini engellemek üzere boğaza çekilecek demir zincir istekleri ilgili kurumları harekete geçirmiştir. Nitekim 14 Nisan 1881 tarihli askeri komisyon raporunda Âsaf Paşa'nın istediği malzemenin ve nakli için geminin hemen hazırlatılması emrini aldıktan sonra Topçu ve İstihkâm Komisyonu tarafından yapılan değerlendirilmede, "İrade gereği hemen harekete geçilse de sallar için lazım olan kereste ve zincir ve diğerlerinin tersanede mevcudu olmadığı bildirilmiştir. Bu durumda dışardan alıp hazırlamak gerekecektir. Maliyeti tahminen 12.000 liradır. Para elde hazır olunca zincir Londra'ya sipariş edilecektir.¹³ Osmanlı borçlarının ödenmesi için Duyun-ı Umumiye'nin kurularak devletin ekonomik bağımsızlığının tamamen ortadan kaldırıldığı bu sıralarda söz konusu talebin akıbeti tahmin edilebilecek durumdadır.

Serasker Ali Rıza Paşa'nın 6 Şaban 1305 (18 Nisan 1888) tarihli arzında ise "Umum Topçu ve İstihkâm Komisyonunun Âsaf Paşa'nın da katılımıyla yaptığı toplantı sonunda Boğazın şekil ve heyeti iktizasınca deniz tarafından tam olarak korunması için müdafaa hattının fennen ve esasen dört hat üzerine tertip ve tesisini gerekli görmüştür.

1. hat Rumeli yakasında Seddülbahir ve Anadolu tarafında Kumkale
2. hat Rumeli yakasında Kum Burnu ve Anadolu tarafında Kepez Burnu
3. hat Rumeli yakasında Namazgâh ve Anadolu tarafında Hamidiye - Çimenlik

¹³ Hobart paşa başkanlığındaki komisyonun 14 Cemaziyel-evvel 1298/14 Nisan 1881 tarihli mazbatası. **BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Y. Mtv, 6/12.**

4. hat Rumeli yakasında Bigalı ve Anadolu tarafında Nâra Burnu mevkielelerinden teşkil edilerek tahkim ve teçhizine karar verilmiştir¹⁴.

“Müsaade-i hal ve zamana göre bu hatlara inşası kararlaştırılan istihkâmlardan Seddülbahir ve Kumkale ile Çimenlik ve Namazgâhın inşaatının önce tamamlanması ve

Seddülbahir’e iki kıta 28, 4 kıta 24 cm’lik olmak üzere 6 adet,

Kumkale’ye üçü 28 cm’lik, ikisi 26 cm’lik ve diğeri ikisi 24 cm’lik ve birisi 15 cm’lik olmak üzere 8 adet,

Çimenlik istihkâmına biri 35.5 cm’lik diğeri 24 cm’lik, biri 15 cm’lik olmak üzere üç ve bunun sağ tarafına 15 ve 12 cm’lik 9 adet,

Namazgâh istihkâmına 28 cm’likten 15 cm’liğe kadar muhtelif çapta 24 adet,

Hamidiye istihkâmına mürettep olan 9 top (yeni sistem iki kıta 35.5cm’lik hariç),

Bigalı ve Nara burunu istihkâmlarının en önemlisi olan Nara Burnu muhtelif çapta 11 top konulduğu zaman boğazın esbabı müdafaa-sı bir dereceye kadar temin olunmuş olacağı düşünülmüştür.

İstanbul’a Akdeniz tarafından gelecek saldırılara karşı bir set olduğu için Çanakale boğazının teçhizatının her türlü saldırıya karşı koyabilecek şekilde getirilmesi şarttır. Ekonomik sıkıntılar dikkate alınarak önem ve stratejik yapılarına göre önce 3. sonra 1. sonra 4. ve en son olarak 2. hattın tahkim ve teçhizatının yapılmasına oybirliği ile karar verilmiştir¹⁵.

II. Abdülhamid’in boğazın istihkâmlarını ve savunma düzeninin esaslarını belirledikten sonra donanma ile de yakından ilgilendiğini gösteren girişimleri vardır. Nitekim Padişah 4 Şevval 1306 - 3 Haziran 1889 tarihli irade ile donanmaya gerekli ıslahatın yapılarak bahriyenin istenilen seviyeye çıkarılmasını emretmiştir. Sahillerin gerekli yerlerine torpidolar konularak savunma tedbirlerinin alın-

¹⁴ Serasker Rıza Paşanın 5 Nisan 1304- 6 Şaban 1305 (18 Nisan 1888) tarihli arzı **Y. Mtv 32/50**.

¹⁵ Komisyonun raporu 30 Receb 1305 12 Nisan 1888 tarihlidir. Serasker Ali Rızanın arzı ise 6 Şaban 1305-18 Nisan 1888 tarihlidir. **BOA, Y. Mtv 32/50**

ması için serasker Rıza Paşa başkanlığında İstanbul vapuru süvarisi Şükrü Paşa, donanma komutanlarından ilmî yönü kuvvetli üç zat ve izinli olarak İstanbul'da bulunan Kale-i Sultaniye müfettişi Âsaf Paşa'nın da katılımıyla bu hususların etraflıca müzakeresi ve neticesinin mazbatayla arzı istenmiştir. Komisyonların da daha önce belirttiği gibi senelerdir konuşulan ancak netice alınamayan bu işler II. Abdülhamid'i de bıktırmış görünmektedir. Padişah bu defa işi sıkı tutmak azmindedir: "Bu hususun şimdiye kadar cereyan eden müzakerat gibi sathi olmayarak gayet etraflı tetkik ve tezekkür olunmasını" özellikle belirtmiştir. Bunun yanında kendisine sunulan yeni teknoloji ürünleri dinamit atar torpidobotlar hakkında komutanlarının fikir ortaya koymalarını emretmektedir.¹⁶

Serasker Rıza Paşa'nın 12 Haziran 1889 tarihli arzında "dinamit atar torpidoların etkisi konusunun takip edilmesi gereken bir yenilik olduğu belirtilmiş, 20 yıl önce yapıldığında yeterli olan donanmadaki gemilerin mevcut gelişmeler ışığında tamir ve yenileme ve yeni alınarak takviye edilmeye ihtiyaçları olduğunu arz etmiştir. Donanmanın istenilen seviyeye çıkarılıp çağdaş bir hale büyük masrafa ihtiyaç olduğu; toplamda gemi ve toplar için ilk etapta **4.293.700** lira gerektiği belirtilmiştir¹⁷. Bu masrafın bir defada yapılması mümkün olmadığı için her sene bahriye ve ilgili kalemlere fevkalade tahsisat konulması gerekecektir. Duyun-ı Umumiye'nin kendi silah taşımaya izinli personeli ile vergi topladığı bir ekonomik yapıda devletin bunu gerçekleştirmesi oldukça zor görünmektedir.

Askerlerin Gözünden Çanakkale ve İstanbul'un İlişkisi:

Müstahkem mevki komutanı Cevat Paşa'nın 4.9.1914 günlü ve 58 numaralı buyruğunda 1 Kasım 1914 tarihi itibarıyla Ruslarla Kafkasya sınırında savaşın başladığı, İngilizlerin ise İzmir ve Akabe taraflarında çatışmaya girdikleri belirtilmektedir. Başkomutanlık mevcut durumun sadece hükümet ve Osmanlı milleti için değil tüm İslâmlık dünyası için önemli olduğu, Osmanlılık ve İslâmlığın hayatının korunması görevinin askerlere düştüğü belirtmekteydi. "Özellikle Çanakkale boğazının, gerek halifelik katının, hükümetin

¹⁶ Padişahın 4 Şevval 1306- 3 Haziran 1889 tarihli resen sadır olan iradesi, **Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi, Yıldız Perakende Evrakı Yaveran Ve Maiyyet-İ Seniyye Erkanı Harbiye Dairesi, (BOA, Y.PRK. MYD), 8/50**

¹⁷ Serasker Rıza Paşanın 31 Mayıs 1305- 12 Haziran 1889 tarihli arzı **Y.PRK. MYD, 8/50**

ve gerek ordu ve donanmamızın hareketlerine asıl dayanak olmak itibarıyla kalp yerimiz demek olan İstanbul'un savunulmasındaki önemi açıktır. Bu görevden Boğaz birlikleri ne kadar övünç duysalar azdır. Fakat görevin onuruna karşı gösterilmesi istenilen fedakârlıklar da çok büyüktür” demektedir¹⁸.

1913-1918 döneminde astsubay süvari okulu komutanı olan, Çanakkale cephesinin komutanı Liman Paşa'nın emir subayı olarak görev yapan Erich R. Prigge savaş anılarını 1916'da yayınlamıştır. Bu anıların önsözünü yazan Dr. Ernst Jackh'ın da belirttiği gibi Çanakkale savaşı “İstanbul için savaş” daha geniş bir bağlamda İngiltere'nin doğu politikasıyla Rusya'nın doğu politikasının karşı karşıya gelmesinin bir sonucu idi. Almanya'nın da içine girdiği Doğu hâkimiyeti için yapılan savaşın kaderini Çanakkale belirleyecektir. Zira Almanya'dan Bağdat'a ulaşan ittifakın kesilmesini hedefleyen saldırı burada başarıyla durdurulmuştur. Çanakkale'deki askerleri, “Bab-ı Ali'nin başkentin savunmasını verdiği insanlar olarak tanımlayan Prigge 25 Nisan'ı anlatırken” Mustafa Kemal bugün erkenden kurmaylarıyla birlikte Koca Çimen Dağı'na çıkmış, Arıburnu ve Kaba Tepe'deki çıkarmayı kendi gözleriyle görmüştü. Durumun önemini kavrayarak buyruğundaki bir alayı bir dağ topu bataryasını Koca Çimen Dağı'na göndermişti. Bu dağın ele geçirilmesiyle, düşmanın Maydos'a doğru ilerleyeceğini ve çok önemli olan boğaz egemenliğini eline geçireceğini doğru olarak öngörmüştü. 19. Tümen komutanı yarım önlemlerle yetinmemiş, Avusturyalı ve Yeni Zelandalıların ilerleyişini, Türk safının sol kanadı, çetin bir karşı saldırıyla durdurmuş, ancak, Kabatepe'den tehdit alan birliğe yardım için duraksamaksızın ikinci bir alayı (72. ve 77. alayları) hemen saldırıya geçmesi buyruğuyla oraya göndermişti. Durum şimdilik kurtarılmıştı. General Esat Paşa sorumluluk almaktan kaçınmayan tümen komutanının aldığı önlemleri onaylamış, durumu iyice değerlendirdikten sonra Tümen'in 3. Alayının da tüm toprakları Arıburnu'na yerleştirilmesi buyruğunu vermişti¹⁹ yorumunu yapmaktadır.

Gerçekten de Üçüncü Kolordu ve Şimal (Kuzey) Grubu Kuman-

¹⁸ Halis Ataksor, **Çanakkale Raporu**, Binbaşı Halis Beyin Savaş Notları, (Hazırlayan S. Serdar Halis Ataksor), İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 47-48.

¹⁹ Erich R. Prigge'in **Çanakkale Savaşı Günlüğü**, (Çeviren ve Yayına Hazırlayan Bülent Erdemoğlu), İstanbul, Timaş Yayınları 2011, s. 73.

danı Esat Paşa 19. tümen komutanını fedakârane hizmetlerine bir mükâfat olmak üzere padişah adına önce 17 Nisan'da Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltif etmiştir. 4 Mayıs'ta ise Arıburnu cephesini yeniden tanziminden sonra "umum kıtaatın mümessili sıfatıyla bir kıt'a Muharebe Altın Liyakat madalyası vermiştir²⁰. Başarısı taltif edilen komutan Mustafa Kemal ise elde edilen neticeyi askerlerinin kahramanlığına bağlarken yapılan işin mahiyetini **makam-ı hilafet ve saltanatın miftahı bulunan Çanakkale boğazını ıskat maksadıyla vatanımıza ayak basan düşmana karşı tarih-i Osmanî-mizde bir sahife-i şan ve namus vücuda getirmek olarak tebcil ediyordu.**

²⁰ Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, (Yayına Hazırlayan Uluğ İğdemir), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 131.